

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ

ՊԱՆԴԻՍՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳ-ԵՐԳՈՑ՝ «ԿՈՌՈՒՆԿ»Ի ԱՆՏԻՊ ՄԷԿ ՕՐԻՆԱԿԸ

ՎԱՐԴԻ ԲԷՇԻՇԵԱՆ
vartyk@armenia.com

Միջնադարեան Հայ պանդխտութեան նուիրուած ամէնէն գեղեցիկ եւ ամէնէն տարածուած «Կոռունկ» երգը աւելի քան չորսհարիւրամեայ ճանապարհ անցած է: Դարեր շարունակ «Կոռունկ»ը ուղեկից եղած է Հայ ժողովուրդին, դարձած անոր պատմական ճակատագրի խորհրդանիշը: Բոլոր ժամանակներու պանդուխտ հայուն մրմունջն է ան, որ չէ լուծ միջնադարէն մինչեւ մեր օրերը ու պիտի շարունակէ իր ձայնտուփը այնքան ատեն, քանի դեռ աշխարհի վրայ պանդուխտ Հայ կայ:

Առեղծուածային այս յօրինումը, մշտապէս իր վրայ կեդրոնացուցած է բանասէր ուսումնասիրողներու ուշադրութիւնը: Հայագէտներու յաջորդական սերունդներ անդրադարձած են «Կոռունկ»ին, քննութեան առնուած են երգի հեղինակի, ժամանակի, տեղի եւ պատմութեան տարարնոյթ հարցեր, ամբողջական աշխատութիւններ նուիրուած են «Կոռունկ» երգին ու անոր պատմութեան՝:

Կր թուի թէ ամէն ինչ ըսուած է: Սակայն, կը պարզուի, որ մեր օրերուն եւս, ձեռագիրներու եւ գրչագիր տաղարաններու մէջ, տակաւին կարելի է Հանդիպիլ «Կոռունկ»ի՝ հայագիտութեան անձանօթ օրինակներու:

«Կոռունկ» երգին անտիպ մէկ օրինակը կը ներկայացնենք այս էջերէն: Բնագիրը քաղած ենք Հալէպի ձեռագիրներու հաւաքածոյի թիւ 121 ձեռագիր Տաղարանէն, ուր միջնադարեան ժողովրդական եւ հեղինակային 47 տաղերու շարքին, 153-155 էջերուն մէջ տեղ գտած է նշանաւոր «Կոռունկ» երգը:

Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան իր կազմած Հալէպի ձեռագիրներու ցուցակին մէջ՝ նկարագրած է նշուած Տաղարանը, ներկայացնելով ձեռագիրին մաս կազմող տաղերուն առաջին տողերը միայն:

Այդպիսով «Կոռունկ»ի այս օրինակը ցարդ անձանօթ մնացած է բանասիրութեան:

Նորայայտ այս բնագիրը ներկայացնելէ առաջ, հարկ կը համարենք անդրադառնալ Արտաւազդ Արք-ի կազմած Հալէպի ձեռագիրներու ցուցակին: Մոյն ցուցակը Արտաւազդ Արք- կազմած է Հալէպի իր առաջնորդութեան տարիներու՝ 1930ականներուն, եւ տակաւին մինչեւ օրս կը մնայ միակ եւ անփո-

խարինելի սկզբնադրիւրը ո՛չ միայն Հայէպահայ գրչութեան, այլև ընդհանրապէս գաղութի պատմութեան ուսումնասիրման համար: Սակայն, Արտաւազդ Արք. Հայէպի ձեռագիրներու ցուցակը կազմած է առանց Հնարաւորութիւն ունենալու այլ վայրերու ձեռագիրներու ցուցակներու եւ յարակից այլեւայլ աղբիւրներու հետ համեմատելու զանոնք, ու անհրաժեշտ ստուգարանումներ կատարելու, պարզապէս որովհետեւ բազմաթիւ վայրերու ձեռագիրներու ցուցակներ, յիշատակարաններու ժողովածուներ եւ այլ կարեւոր սկզբնադրիւրներ լոյս տեսած են իր կազմած ցուցակին հրատարակութենէն շատ աւելի ետք եւ հետեւաբար անհասանելի էին իրեն: Ուստի բնական է, որ երախտաշատ Հոգեւորականին այս աշխատութիւնը ամէնեւին ալ գերծ չըլլայ թերութիւններէ եւ թիւրիմացութիւններէ: Սոյն հրատարակման նպատակներէն դուրս է այդ ցուցակի քննութիւնը. հոս կ'անդրադառնանք միայն մեզ հետաքրքրող ձեռագիր Տաղարանին առնչուող հարցերուն:

Իւրաքայտուկ այս Տաղարանը, ըստ Արտաւազդ Արք.ի ցուցակի, կը պատկանի՝ Սարգիս ՔՀՆյ. Խիզանցիի գրիչին, գրուած՝ 1743ին: Ցուցակագիրը «անյայտ» կը նկատէ գրչութեան վայրը, ու կ'աւելցնէ՝ «հաւանաբար՝ Հայէպ», Տաղարանին մասին կատարելով հետեւեալ նշումները՝ «նիւթ՝ թուղթ, 252 էջ, չափ՝ 14x10 սմ.»:

Նկատի ունենալով, որ մեզ հետաքրքրող ձեռագիրին Սիւրմէեանի նկարագրութիւնը կը պարունակէ մէկէ աւելի սխալներ, անհրաժեշտ կը համարենք խնդրոյ առարկայ Տաղարանին առնչութեամբ որոշ ճշդումներ կատարել:

Ձեռագիրին մէջ գրչութեան վերաբերեալ յիշատակարաններ չեն պահպանուած: Առկայ են քանի մը համառօտ յիշատակագրութիւններ միայն: Գրչագրական, ոճական եւ այլ տարբերութիւնները հիմք կու տան հետեւցնելու, թէ ձեռագիրին մէջ պահպանուած յիշատակագրութիւնները կը պատկանին տարբեր գրիչներու ու տարբեր ժամանակներու:

Բուն ձեռագիրը գրուած է մանր նոտրգիրով, տուններու գլուխները՝ կարմիր երկաթագիրով, ըստ երեւոյթին վարպետ գրիչի մը կողմէ: Ամբողջական ձեռագիրը գրչական այլազանութիւն մը կը ներկայացնէ. դիւրաւ կարելի է նշմարել, որ Տաղարանը գրուած է գանազան գրիչներու կողմէ, որոնք յետագային նոր տաղեր ընդօրինակելով համայրած են զայն: Այդ կը հաստատէ նաև Տաղարանին մէջ մեծ թիւով դատարկ էջերու առկայութիւնը, որոնք ազատ ձգուած են յետագային նոր տաղեր ընդօրինակելու նպատակով:

Կարելի է զարմանալ, որ Արտաւազդ Արք. չէ անդրադարձած գրչութեան այս առանձնայատկութիւններուն եւ քանի մը անորոշ յիշատակագրութիւններ հիմք ընդունելով, թոյլ տուած է թիւր եւ սխալ եզրայանգումներ:

Ցուցակագիրը սոյն Տաղարանը կը վերագրէ նշանաւոր վարպետ Սարգիս Խիզանցիին, ելլելով ձեռագիրին մէջ տեղ գտած հետեւեալ յիշատակագրութիւնէն՝ «Ի մեղաւոր գծողէս, ի Սարգիս Հիզանցոյ»: Մինչ, վերոնշեալ գրչական ակնյայտ տարբերութիւններուն, ինչպէս նաև ձեռագրին բովանդակութեան առանձնայատկութիւններուն հիման վրայ կրնանք հաստատապէս ըսել, թէ բեր-

ուած յիշատակագրութիւնը բուն գրչութեան չ'առնչուիր, այլ՝ ժամանակով աւելի հին ձեռագիրէ մը ընդօրինակութեան ճամբով անցած է Տաղարանին:

ԺԶ.-ԺԷ. դարերու նշանաւոր գրիչ եւ մանրանկարիչ՝ Սարգիս Խիզանցի (կամ Հիզանցի), որդին Սարգիս Քհնյ-ի եւ Խանուժի, եղբայրը՝ նշանաւոր գրիչ եւ ծաղկող Մարտիրոս Խիզանցի, եւ հայրը դարձեալ նշանաւոր գրիչ՝ Յովհաննէս Վրդ. Խիզանցի, ձեռագիրներ ընդօրինակած ու նկարագարած է Խիզանի, Վանի, Խլաթի, Աւղնանց Գիւղի եւ այլ վայրերու մէջ:

Գրչի եղէգը ձեռք առած, Սարգիս Խիզանցի շրջած է տեղէ տեղ ու գրչութեան գործը տարածած ձեռագիրներ ընդօրինակելով եւ ուրուցանելով այդ արուեստը: Իրմէ մեզի հասած են տասնեակ մը ձեռագիրներ, գրուած ու ծաղկուած 1591-1610 շրջանին: Սարգիս Խիզանցի անուան յաճախ կը հանդիպինք նաեւ յետագային, իր աշակերտներուն թողած գրչագիր յիշատակարաններու մէջ, որոնք տեղեկութիւններ կը հաղորդեն վարպետ ուսուցիչի կենսագործունէութեան վերաբերեալ: Ընդ որում, աշակերտներուն գործունէութեան շրջագիծը, հիմնականին մէջ կը համընկնի այն վայրերուն, ուր ձեռագիրներ ընդօրինակած է վարպետ ուսուցիչը: Այն հանգամանքը, որ Սարգիս Խիզանցին իրր գրչութեան «վարպետաց վարպետ» կը յիշատակուի նաեւ Հալէպի հաւաքածոյին մաս կազմող այլ ձեռագիրներու մէջ, Արտաւազդ Արք-ին հիմք տուած է ենթադրելու, թէ ան իրրեւ վարպետ ուսուցիչ գործած եւ աշակերտներ հասցուցած է Հալէպի դասատան մէջ: Սակայն, այս ենթադրութիւնը անհիմն է, այդ մասին որեւէ յիշատակութեան չենք հանդիպիր ո՛չ Սարգիս Խիզանցի գրչին պատկանող յիշատակարաններու եւ ոչ իսկ ժամանակին Հալէպ գրչագրուած ձեռագիրներու յիշատակարաններուն մէջ: ԺԶ. դարու վերջին քառորդին, Հալէպի Դասատան նշանաւոր գրիչ եւ ծաղկող՝ Վահան Քհնյ. Չէյթունցի իր գրեթէ բոլոր յիշատակարաններու մէջ կը խնդրէ յիշել իր ուսուցիչը՝ «Տէր Սարգիս վարպետին հեզանցոյ՝ այսմ արուեստի ուսուցողի»: Տակաւին կարելի չէ եղած պարզել թէ յատկապէս ո՞ւր, կամ ո՞ր վանքի մէջ Վահան Չէյթունցի տիրացած է գրչութեան արուեստին: Ծարք մը անուղղակի տուեալներ (յատկապէս զէյթունցի քանի մը գրիչներու կողմէ Սարգիս Խիզանցին իրրեւ իրենց ուսուցիչը յիշատակուիլը), որոշ հիմք կու տան ենթադրելու, որ Սարգիս Խիզանցի, որպէս վարպետ ուսուցիչ շրջան մը գործած է Չէյթունի մօտակայ կիլիկեան վանքերէն մէկուն մէջ, բայց ոչ երբեք Հալէպ, ինչպէս անհիմն կերպով հետեւցուցած է Արտաւազդ Արք. իր կարգ մը գործերուն մէջ՝:

Սարգիս Խիզանցիին կենսագործունէութեան մօտաւոր թուականին եւ վերը բերուած յիշատակագրութեան ժամանակի հեռաւորութիւնն արդէն բաւարար պիտի ըլլային հերքելու յիշեալ Տաղարանը Խիզանցի գրչին վերագրելու որեւէ վարկած: Յուցակագիրը, ձեռագրին մէջ տեղ գտած «ԹՎԻՆ ՌՃՂԸ (1743) Յունիսի ԺԵ օրն, չորեքշաբթի գրեցաւ գիրքս» յիշատակագրութիւնը, գրչութեան մասին յիշատակարան ընդունելով, Տաղարանին կու տայ 1743 թրւականը: Մինչ յստակ է, որ բերուած յիշատակագրութիւնը կը վերաբերի յետագային ընդօրինակուած առանձին հատուածի մը: Ուստի բոլորովին անհիմն է

տոյն Տաղարանը Սարգիս Խիզանցիին վերադրել, ինչպէս որ սխալ է անոր տրրուած 1743 թուականը:

Աւելին, դատելով գրչութեան բովանդակութենէն եւ հոն տեղ գտած որոշ տաղերէն ու հեղինակներէն, ինչպէս եւ արտաքին երեւոյթէն, վստահաբար կրնանք ըսել, թէ ան ժէ. դարու գրչութիւն է, որ ժամանակի ընթացքին համալրուած է զանազան գրիչներու կողմէ:

Տաղարանին ժէ. դարու գրչութիւն ըլլալը կը հաստատէ նոյնինքն Արտաւազդ Արք., Հալէպի թիւ 122 Տօնացոյցին (գրիչ՝ Մատթէոս արեղայ, 1684, Կեսարիա), նկարագրութեան մէջ հետեւեալ մատնանշումը կատարելով՝ «կազմ արեւելեան հին կազմ, շագանակագոյն կաշնայատ խաւաքարտեայ լանջքով ու քիկունքով, յար եւ նման թիւ 121 Տաղարանին» (չեշտադրումը՝ մերն է Վ.Ք.): Չարմանայի է, որ այս դիտողութենէն ետք ալ Սիւրմէեան շէ անդրադարձած իր սխալին, եւ մեզ հետաքրքրող թիւ 121 Տաղարանին տուած է 1743 թուականը:

Տաղարանին գրչութեան վայրը նոյնպէս անյայտ է, թէ եւ Արտաւազդ Արք. ենթադրաբար կը նշէ Հալէպ, սակայն այդ ենթադրութիւնը եւս անհիմն է, քանի որ զայն հաստատող որեւէ փաստ գոյութիւն չունի:

Այսպիսով, բերուած փաստարկներուն եւ ընդհանրապէս Հալէպահայ գրչութեան ուսումնասիրութեան հենքի վրայ, կրնանք ըսել, որ խնդրոյ առարկայ Տաղարանին վերաբերեալ ցուցակին մէջ տրուած ե՛ւ գրչի, ե՛ւ ժամանակի, ե՛ւ գրչութեան վայրի տուեալները երկրայելի են: Յիշատակարաններու բացակայութիւնը, տարբեր գրիչներու կողմէ, տարբեր ժամանակ ընդօրինակուած ըլլալու հանգամանքը, շփոթ ստեղծած է ձեռագիրին շուրջ: Կը բաւարարուինք հոս միայն մատնանշումներ կատարել: Չեռագրական-ընագրագիտական մանրակրկիտ քննութիւնը թերեւս կարելիութիւն կ'ընձեռէ որոշ պարզաբանումներ կատարելու:

Եթէ երբեք կարելի ըլլայ հաստատել, որ այս Տաղարանը կը պատկանի ժէ. դարու կէսերուն (կամ գոնէ 1678էն առաջ թուականի մը) ապա այդ պարագային, մեր կողմէ հրապարակուող «Կռունկ»ի բնագիրը կրնայ երգին ամենահին օրինակը նկատուիլ: Երգին բանասիրութեան յայտնի հնագոյն օրինակը պահպանուած է Քիւրտեան Հաւաքածոյի (ԱՄՆ) թիւ 85 Տաղարանին մէջ: Ըստ ցուցակին, այն ընդօրինակած է Յովհաննէս Երէցը՝ 1678-1681ին, Կ.Պոլսոյ մէջ: Ի դէպ, Քիւրտեան Հաւաքածոյին մաս կազմող «Կռունկ»ի այս օրինակը, տունբրու դասաւորութեամբ, լեզուաոճական կառուցուածքով, ինչպէս նաեւ միեւնոյն յաւելուածով, ամենամօտ նմանութիւնը ունի մեր կողմէ ներկայացուող օրինակին: Բայց այդ մասին՝ աւելի ետք:

Յիշեցինք արդէն, թէ «Կռունկ» երգը բանասիրական բազմակողմանի քննութեան ենթարկուած է հայագէտներու յաջորդական սերունդներու կողմէ: Բազմաթիւ ուսումնասիրողներ լուսարձակի տակ առնելով երգի պատմութեան հարցերը, փորձած են լուծել անոր հետ կապուած առեղծուածները:

Գլխաւոր հարցերէն մէկը, որ տակաւին կը մնայ անպատասխան, այն է թէ՛ ո՞վ է «Կոռունկ»ի հեղինակը:

Տարբեր կարծիքներ հնչած են «Կոռունկ»ի հեղինակային պատկանելութեան վերաբերեալ: Մասնագէտներէն ոմանք գայն վերագրած են Յովհաննէս Երզնկացիին (ԺԳ. դար) (Ք. Ս. Քուչնարեան), Մկրտիչ Նաղաշին (ԺԵ. դար) (Ս. Քամայեանց), աւելի ստուար խումբ մը՝ Նահապետ Քուչակին (ԺԶ. դար) (Խրիմեան Հայրիկ, Մակար Եկմալեան, Վրթանէս Փափագեան, Կոստանեանց, Մանուկ Աբեղեան, Կոմիտաս, Հրաչեայ Աճառեան եւ այլք), սակայն, ցարդ կարելի չէ եղած համոզիչ փաստերով հիմնաւորել թէ՛ ո՞վ է «Կոռունկ»ի հեղինակը, թէ՛ եւ բանասիրական միտքը ապացուցած է արդէն, որ «Կոռունկ»ը անհատական, հեղինակային երգ է, եւ ոչ երբեք ժողովրդական, ինչպէս ընդունուած էր կարծել սկզբնապէս: «Կոռունկ»ը անյայտ հեղինակի մը գործն է, որ հաւանաբար ապրած ու ստեղծագործած է ԺԶ.-ԺԷ. դդ. շրջանին, քանի որ մեզի հասած երգին հնագոյն ընդօղինակութիւններուն արդէն կը հանդիպինք ԺԷ. դարու ձեռագիրներու մէջ:

Առեղծուածային հարցերէն միւսը կը վերաբերի «Կոռունկ»ի հայրենիքին: Մասնագէտներ յաճախ արծարծած են այս հարցը առանց եզրայանգումի դալու, թէ՛ եւ կարգ մը ուսումնասիրողներ (Նազարեան եւ ուրիշներ) կե՛նթաղրեն, թէ Պոլիսը եղած է «Կոռունկ»ին հայրենիքը, որպէս փաստարկ յառաջ քաշելով Պոլսոյ պանդխտութեան օճախ ըլլալու հանգամանքը, երգի լեզուաոճական առանձնայատկութիւնները, մասնաւորաբար «կը» ճիւղին պատկանող բարբառային ձեւերու («կու գաս», «կու հասնի», «կիջմուս», «քեզնէ», «հոս», «աստ» եւլն.) եւ թրքերէնէ փոխառեալ օտար բառերու առկայութիւնը⁴: Ընդունելով հանդերձ բերուած փաստարկները, կ'ընդգծենք անոնց ընդհանրական բնոյթը, քանի որ նոյն օրինաչափութեամբ եւ միեւնոյն հիմունքներով կարելի է նաեւ Հալէպը համարել «Կոռունկ»ին բնօրրանը, որ ամէնեւին ալ անհաւանական չի թուիր: «Կոռունկ»ի բազմաթիւ օրինակներու լեզուաոճական պարզ քննութիւնը կը բերէ այն համոզման, որ երգին մէջ թափանցած օտարամուտ բառերը մեծ մասամբ եկած են արարերէն լեզուէն, որոնց առկայութիւնը երգին մէջ ուղղակիօրէն կը կապուի անոր միջավայրին հետ:

Երգին գրչագիր եւ տպագիր գրեթէ բոլոր օրինակներուն մէջ պահպանուած՝ «մլքեր», «խապար», «ղարիպ», «տալապ», «տօլապ», «մուրվէք», «քէլամ», «հասրէք», «ամանար» եւ օտար այլ բառեր, առաւելաբար արարերենէ փոխառնուած բառեր են (որոնք մուտք գործած են նաեւ թրքերէնի մէջ), հայերէնին անցած են Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան ժամանակներէն:

Յայտնի է, որ ԺԴ.-ԺԶ. դարերուն, Կիլիկիոյ հայկական պետութեան անկումէն ետք, հայութեան հոժ գանգուածներ տեղափոխուած են Հալէպ: ԺԶ. դարու վերջերուն, յատկապէս Սիսի Կաթողիկոսութիւնը ժամանակաւորապէս Հալէպ հաստատուելէ ետք, մեծ թիւով նշանաւոր եկեղեցականներ, հոգեւորմշակութային գործիչներ աշխոյժ գործունէութիւն ծաւալած են Հալէպ: Այդ շրջանին Հալէպը կը հանդիսանայ ժամանակի հայ եկեղեցական, տնտեսական

եւ մշակութային կարեւոր կեդրոններէն մէկը, Հայէպի Ս. Քառասնից Մանկանց եւ Ս. Աստուածածին զոյգ եկեցեցիներուն կից կը գործէ նաեւ Դասատուն/Դպրատունը, որ ուսումնական կեդրոն ըլլալէ զատ, կը դառնայ Հայ գրչութեան եւ դպրութեան դարբնոց:

Բազմաթիւ վարպետ գրիչներ ու ծաղկողներ (Հայէպցի կամ դրսեկ), այստեղ ստեղծած են 200է աւելի ձեռագիր մատեաններ, որոնց շարքին նաեւ ինքնուրոյն աշխատութիւններ: Թերեւս պատահականութիւն պէտք չէ համարել նաեւ այն, որ Հայէպի գրչութեան առնչուող մէկէ աւելի ձեռագիրներու մէջ պահպանուած են «Կռունկ» երգի օրինակներ, ընդ որում բանասիրութեան ծանօթ Հնագոյն նմոյշները:

Հայէպը Հայ իրականութեան կապող հիմնական եւ գուցէ գլխաւոր օղակներէն մէկն ալ պէտք է նկատել պանդխտութեան երեւոյթը: Դարեր շարունակ Հայէպը իր աշխարհագրական եւ տնտեսական կարեւոր դիրքով եղած է Հայ պանդուխտները դէպի իրեն գրաւող հիմնական կեդրոններէն: Աւելին, արեւելքի շահաստան հռչակուած Հայէպ քաղաքը միջնադարեան ողջ ժառանգութեան, ժողովրդական բանահիւսութեան մէջ, դարձած է պանդխտութեան խորհրդանիշ-տեղանուն: Այս առումով առանձնայատուկ հետաքրքրութիւն կը ներկայացնէ նոյնինքն «Կռունկ» երգը: Նոյն՝ պանդխտութեան ճամբով Հայէպը ուղղակի իր արտայայտութիւնը գտած է նաեւ «Կռունկ»ին մէջ:

Քեզ խապար հարցնողին շես տանիր տալապ,

Չայնիկդ անուշ կուգայ քան զօրի տօլապ,

Կռունկ, Պաղտատ իջնուս կամ թէ ի Հալապ.

Կռունկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի շունի՞ս՝:

Կարեւոր կէտը այստեղ, պանդխտութեան երեւոյթին եւ Հայէպ քաղաքին միջեւ գոյութիւն ունեցող պատմաաւանդական փաստի արձանագրումն է, միաժամանակ Հայէպի՝ պանդուխտ Հայերու գլխաւոր կեդրոններէն մէկը ըլլալու պատմական իրողութիւնը:

Այն որ Հայէպ քաղաքի յիշատակումը երգին մէջ պատահական չէ, վեր է ամէն կասկածէ: Ինչպէս կը պարզուի «Կռունկ»ի տարբեր օրինակներու համեմատական քննութենէն, Հայէպը կը յիշատակուի երգին Հնագոյն ընդօրինակութիւններուն մէջ, որմէ կարելի է հետեւցնել, թէ ան կու գայ երգին սկզբնական՝ հեղինակային տարբերակէն, որ անփոփոխ պահպանուած է յետագայի գրեթէ բոլոր գրաւոր եւ անգիր օրինակներուն մէջ: Այս հանգամանքը աւելի եւս կը կարեւորուի, երբ նկատենք, որ Պոլիսը առհասարակ չի յիշատակուիր երգին մէջ:

«Կռունկ»ի ուշագիր ընթերցումը թոյլ կու տայ ըսել, որ հեղինակը պարզապէս դիտորդ մը չէ, ան պանդխտութեան երեւոյթն ու իրականութիւնը, պանդուխտի տառապագին կեանքը լաւապէս ճանչցող անձն է, աւելին՝ պանդխտութեան ողջ դառնութիւնը ճաշակած հոգին: Պանդուխտի հոգեկան ապրումները, կեանքի ու կենցաղի մանրամասնութիւնները այնքան հարազատօրէն պատկերուած են երգին մէջ, որ խորհիլ կու տան, թէ երգը գրուած է «ղարիպի աշխար-

հին մէջ իր կեանքն ու հոգին մաշեցնող հեղինակի մը կողմէ: Եւ այս իմաստով «Կոռունկ»ը պէտք է դիտարկել իբրեւ պատմական երգ, այն չափով որ իր մէջ կը կրէ պանդուխտ մարդու պատմական ճակատագրի եզրեր:

Պանդուխտ հայուն պատմական ճակատագիրին մէկ եզերքն ալ Հալէպն է, որ ուղիղ շրջագիծով մը կը կապուի պանդխտութեան համընդհանուր երեւոյթին: Բնորոշ է, որ պանդխտութեան նուիրուած եւ լայն տարածում գտած գործեր ստեղծուած են նաեւ Հալէպի մէջ՝ հալէպցի կամ դրսեկ հեղինակներու կողմէ: Իբրեւ օրինակ յիշենք ԺԶ դարու նշանաւոր տաղասաց Յովհաննէս Հալէպցիի (Ղալամբեար), պանդխտութեան տաղերը, որոնք տեղ գտած են միջնադարեան բազմաթիւ ձեռագիրներու մէջ:

Հալէպի մէջ ստեղծուած պանդխտութեան նուիրուած ուշագրաւ կտոր մըն է Սիմէոն Լեւացիի Ուղեգրութեան մաս կազմող «Յաշխարհս Ես Ի Շուրջ Եկի» տաղը: Սիմէոն Լեւացի, 1609ին դէպի Երուսաղէմ ուխտագնացութեան ճամբուն վրայ անցած է Հալէպէն, ուր եւ գրած է պանդխտութեան անձկութեամբ տոչորուած վերոյիշեալ տաղը:

«Ղարիպի աշխարհ» Հալէպի հետ «Կոռունկ» երգի կապերու առումով, առանձնապէս կարեւոր է այն, որ երգին գիտութեան յայտնի Հնագոյն մէկ այլ բնագիր պահպանուած է նոյն՝ վերը յիշուած Յովհաննէս Հալէպցիի 1679ին ընդօրինակած Տաղարանին մէջ⁵: Յովհաննէս Հալէպցի, փոքրիկ այս Տաղարանին մէջ միջնադարեան լաւագոյն տաղերու շարքին - որոնց կարգին՝ նաեւ ինքնագիր - 25րդ թերթին վրայ ընդօրինակած է «Կոռունկ»ը: Բնագիրը առաջին անգամ հրատարակած է Արտաւազդ Արք., իր կազմած Հալէպի ձեռագիրներու ցուցակի Մասնաւորաց Բաժինին մէջ, 28 թուահամարի տակ, «Տաղ Կոռունկին» խորագիրով⁷: Թէեւ Արտաւազդ Արք. ցուցակին մէջ բերած է միայն 1-5 տուները, նշելով որ ձեռագրին մէջ տեղ գտած տաղերուն առաջին քանի մը տողերը միայն կը դնէ իբրեւ ճաշակ, այդուհանդերձ «Կոռունկ»ի ոչ-ամբողջական այս օրինակը ընդգրկուած է Հայ Միջնադարեան Ժողովրդական Երգեր Ժողովածուին մէջ, արժանանալով գիտական ուսումնասիրութեան⁸:

Ամփոփելով ըստուածը եւ այն՝ ինչ տակաւին պիտի գրուի, կը յանգինք այն համոզումին, որ «Կոռունկ» երգին եւ Հալէպ քաղաքին միջեւ գոյութիւն ունեցող պատմական կապերուն քննական մերձեցումը նոր երանգներով պիտի հարստացնէ «Կոռունկ»ին պատմութեան նուիրուած էջերը:

* * *

Այստեղ ներկայացուող օրինակը համեմատած ենք Հայ Միջնադարեան Պանդխտութեան Տաղեր⁹ ժողովածուին՝ «Տաղ Ղարիպ»ի քննական բնագիրին հետ¹⁰ եւ ըստ այդմ արձանագրած ենք շեղումներն ու տարբերութիւնները: Այն ունի կառուցուածքային որոշակի տարբերութիւններ, առկայ են նաեւ մասնակի բառային փոփոխութիւններ, որոնք ամբողջական յօրինուածքը չեն փոխեր: Լեզուաոճական տարբերութիւնները եւ ձեւափոխութիւնները պէտք է բացատրել միմիայն երգին գրչագրական յատկանիշներով:

Բանասիրական միտքը հաստատած է, որ «Կռունկ»ի ամբողջական բնագիրը բաղկացած է 12 տուներէ, թէեւ գանազան ձեռագիրներու մէջ պահպանուած օրինակները միշտ չէ որ ամբողջական են: Մեր կողմէ հրատարակուող բնագիրը, թէեւ պակասաւոր, այդուհանդերձ կազմուած է 12 տուներէ, ունի 48 տող, դուրս մնացած կարգ մը տողերով, գրչական շեղումներով եւ տուններու որոշ չափով անկանոն դասաւորութեամբ: Սոյն օրինակին մէջ կը բացակայի «Կռունկ»ի վերջին՝ «Աշունն է մօտեցեր»ով սկսուող տունը: Յաւելում է «Սքստէս շերթար, հօգնկ»ով սկսող Յրդ տունը, որ կը կարծուի օտարամուտ ըլլալ եւ կը բացակայի համադրական բնագիրէն: Այդպիսով, տուններու թիւը կը համապատասխանէ ընդունուած թիւին: Ուշագրաւ է, որ հալէպեան ձեռագրի ընդօրինակութիւնը, երկու բնորոշ շեղումներով կը համընկնի Մաշտոցի անուան Մատենադարանի թիւ 7717 Տաղարանի (1695) եւ Քիւրտեան հաւաքածոյի թիւ 85 ձեռագրի (1678-1681) օրինակներուն, (վերջին երկուքը նկատուած է Շուշանիկ Նազարեան): Այս օրինակներուն մէջ նոյնպէս կը բացակայի վերջին հանրայայտ տունը, իսկ Յրդ տան տեղը կը զբաղեցնէ «Սքստէս շերթար, հօգնկ»ով սկսուող յաւելեալ տունը:

Քիւրտեան հաւաքածոյի թիւ 85 ձեռագիրին մէջ պահպանուած օրինակին պարագային, Շ. Նազարեան օտարամուտ կը նկատէ այս տունը, համարելով զայն գրչական միջամտութիւն: Սակայն, երեք տարբեր ձեռագիրներու մէջ, նոյն տեղը, միեւնոյն քառատողի առկայութիւնն ինչ խօսք, այլ բացատրութիւն կը պահանջէ, մանաւանդ որ այն ձեռագիրները, որոնց մէջ պահպանուած է այդ տունը, երգին ամենահին ընդօրինակութիւններն են: Հաւանաբար, այս երեք օրինակներուն համար գաղափար-օրինակ հանդիսացած է այլ նախնական ընդօրինակութիւն մը, որմէ օրինակուած են այս, գուցէ նաեւ ուրիշ օրինակներ:

Շուշանիկ Նազարեան, հիմնաւորելով այս տան օտարամուտ ըլլալը, զայն կը համարէ բնագրային պարզ ձեւափոխութիւն, որ ձեռագիրներուն անցած է գրիչներու կողմէ սխալ ընդօրինակութեան, կամ յիշողութեամբ գրի առնելու ժամանակ¹¹: Սակայն, եթէ փորձենք պահ մը շեղիլ ընդունուած այս բանաձեւումէն, ապա կարելի է ենթադրել, որ այն ո՛չ թէ օտարամուտ է, այլ հակառակը, երգին սկզբնական տարբերակներէն մէկուն տուներէն մէկն է, որ ժամանակի ընթացքին երգին յղկուելուն եւ մշակուելուն որպէս արդիւնք, դուրս մնացած է յետագայի օրինակներէն:

Ստորեւ կը բերենք Հալէպի թիւ 121 Տաղարանի օրինակի եւ երգի գիտական բնագրի համեմատական բնութագիրը, տողերու կարգային համարներով: Առաջին սիւնակով կու տանք տողաթիւր, երկրորդով՝ գիտական բնագիրէն քաղուած անհրաժեշտ տողերը, իսկ երրորդով՝ մեր կողմէ հրատարակուող ձեռագիր օրինակին փոփոխութիւններու ենթարկուած համապատասխան բառը կամ տողը, նշելով նաեւ կառուցուածքային որոշ տարբերութիւններ ու շեղումներ:

Հրատարակուող բնագիրի շեղումներ են՝

1	Կոռ՛նկ, ուստի՞ կու գաս
ծառայ եմ ձայնիդ	Կոռ՛նկ, <i>ուսկից</i> կուգաս,
ծառայ՛ եմ ձայնիտ
3	երամիդ շուտով կու հասնիս	երամի՛ն դուն բեզ կու հասնիս
4	Կոռ՛նկ, մեր յաշխարհէն...
(կրկնակային տող)	Կոռ՛նկ, ուսկի՞ց կու...
5	մըրքերս	մողքերս
6	կու քաղուի հոգիս	կու քակտի շունչս
7	(ձեափոխուած աւելորդ տող)
կը պակսի կրկնակային տողը	ու կելնա հոգիս
9	քեզ խապար հարցնողին
չես տանիք տալապ	քեզ խապրիկ հարցնողին
չես աներ տալապ
10	ձայնիկդ անուշ կուգայ	ձայնիկդ քաղցր կուգայ
12	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռ...»	
13	ելանք գնացանք	ելաք գնացաք
14	այս սուտ աստընուորիս
տերտէրն իմացանք	գտուտ աստն փրիս
տէրտերն իմացաք
(«այս»ը դուրս մնացած է)
15	կարօտ մնացանք	կարօտ մնացաք
16	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռ...»	
18	դոնակն բացէ	դովիքն ի բաց է
19	դարիպին սիրտն է սուգ,
աչերն ի լաց է	դարիպին սիրտն է խոց,
աջերն ի լաց է
20	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռ...»	
21	Աստուած
քեզնէ խնդրեմ
քէրեմ	համառօտագրուած՝ Ած
ի քէն խնդրեմ
երամ
22	ճիկէրն	ճիկարն
24	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռնկ...»
7րդ եւ 8րդ տուները ետեւառաջ դասաւորուած են. 8րդ տունը դրուած է 7րդ տան փոխարէն:	
25	հաւատով
խուշկի	հաւասով
ֆիխի
27	մնացանք
անկողնու	մնացաք
անկողնի
28	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռ...»	
29	ո՛չ լուր օրն գիտեմ	ո՛չ ըզլուրքն գիտեմ
31	այրիկս
ձեզնէ	խորիկս
քենէ
32	«Սրտես չերթար, հօգեկ...» տողով սկսուող բառատողը, յաւելեալ 9րդ տունն է այս օրինակին, որ քննական բնագիրին մէջ չէ մտած:	

«Սրտէս չերթար, հօգեկ, գարկամ նետերրն,
 Գնամ եագիս ձգեմ ելամ գետերն
 Խողեյս շեմ հոգար, քենէ կարօտ եմ
 Կոռու...»

Քիւրտեանի հաւարածոյին մաս կազմող օրինակին մէջ «ես զիս ձգեմ»ը այս ընդօրինակութեան մէջ ձեւափոխուած է «*եագիս ձգեմ*»ի: Ակնյայտ է, որ «ես զիս»ը փոխարինուած է «*եագիս*»ի (զիր, գրութիւն) բուրբերէն բառով:

36	Պաղտատու կու գաս	(կու մասնիկը դուրս մնացած է)
37	թղթիկ	թղթիդ
38	Աստուած բող
վերադ	Աժ (կրճատ) այլ բող
վերա
39	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռու...»	
40	գրեր եմ ի մէջ	գրեմ ի մէջ
41	«Օրիկ մի օրերուն գաչերս չի բացի» տողը դուրս մնացած է, եւ շարունակուած է « <i>Բացի սիրելիք ձեզնէ կարօտ մնացի</i> » ձեւափոխուած տողով:	
42	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռու...»
Դուրս մնացած է «Աշունն է մօտեցեր՝ գնալու ես թւայտիք» տողով սկսող նախաւերջին՝ I I րդ տունը:	
43	դարիպութիւն
հոգով եւ	դարիպութիւնն
հոգով այլ եւ
45	ճերմակ	կապուտ
46	կրկնակային տողը կրճատ՝ «Կոռու...»:	

Համեմատական բաղդատութիւնը ցոյց կու տայ, որ մեր կողմէ ներկայացուող օրինակը, թէեւ՝ պակասաւոր եւ մասամբ աղճատուած, ընդհանուր առմամբ կը համապատասխանէ ժ. դարու շարք մը ձեւագիրներու մէջ պահպանուած երգի հնագոյն ընդօրինակութիւններուն: Բանասիրութեան մէջ ընդունուած օրինաչափութիւններու համաձայն, յաճախ սխալ կամ թերի ընդօրինակութիւններու ճամբով, կամ նոյնինքն՝ գրիչներու հայեցողութեամբ կամ միջամտութեամբ տառերու, բառերու, բարբառային ձեւափոխութիւններու ենթարկուելով, երբեմն ալ տուններու յաջորդականութեան խախտումով, երգերու նորանոր օրինակներ յառաջ եկած են, այդպիսով երգը զանազան փոփոխութիւններ կրած է, պահելով սակայն իր հիմնական յօրինուածքը:

Ըստ այդմ «Կոռունկ»ի ներկայացուող բնագիրը, ո՛չ թէ տարբերակ է, այլ փոփոխակ մը, որուն մէջ փոփոխութիւններն ու շեղումները յառաջ եկած են գրիչներու միջամտութեամբ, երբեմն սխալ ընդօրինակութեան կամ յիշողութեամբ գրի առնելու հետեւանքով. այս կը թելադրեն նաեւ բնագիրին մէջ առկայ շեղումները: Լեզուաբանական պարզ համեմատութիւնն անգամ բաւարար է հաստատելու, որ այս օրինակին մէջ առկայ փոփոխութիւնները կամ տարբերութիւնները, աւելի շատ արդիւնքն են գրիչի հայեցողութեան, այլ խօսքով կամային շեղումներ են, թելադրուած տեղի եւ ժամանակի լեզուամտածողու-

թեամբ, ինչպէս օրինակ՝ «թէզ»ը (=թրք. շուտ) փոխարինուած է հայերէն՝ «շուտով» բառով, «խուշկի»ին փոխուած է «ֆլիսի»ի, «այրիկ»ը «խորիկ»ի, առաւել շեշտուած են բարբառային տարբերութիւնները, եւն.:

Սակայն, եթէ փորձենք բանասիրութեան մէջ ընդունուած ու ընկալեալ օրինաչափութիւններէն տարբեր դիտանկիւնէ մը նայիլ, պիտի տեսնենք, թէ երգին հնագոյն, ըսել է թէ սկզբնական տարբերակին աւելի մօտ կանգնած բնագիրները, անկախ տարբերութեամբէն, ունին խոր ընդհանրութիւններ:

Այսպէս, երգին հնագոյն ընդօրինակութիւնները՝ բաղդատմամբ աւելի ուշ շրջանի օրինակներուն, մեզի հասած են առաւել պարզունակ ու անմշակ վիճակով, մինչդեռ աւելի ուշ շրջանի ընդօրինակութիւնները աչքի կը զարնեն աւելի բարձր գեղարուեստական մշակուածութեամբ: Նոյնը կը վերաբերի նաեւ լեզուաոճական առանձնայատկութիւններուն, որքան հին է ընդօրինակութիւնը, այնքան աւելի զգալի է բառամթերքի աղաւաղումը, ինչպէս նաեւ բարբառային եւ գրաբարախառն արտայայտչաձեւերուն ազդեցութիւնը, որ թոյլ կու տայ ենթադրել, թէ երգին լեզուն նոյնպէս մշակուած ու յղկուած է ժամանակի ընթացքին: Կը մնայ հիմնականը՝ ընդմիշտ բացակայ են երգին հեղինակային, սկզբնական տարբերակները, եւ ուրեմն պայմանական են բոլոր հետեւութիւնները: Ի հարկէ լեզուաոճական, բարբառագիտական մանրամասն քննութեան հիման վրայ թերեւս կարելի ըլլայ որոշ եզրայանգումներ կատարել: Այսուհանդերձ, ելլելով նոյն հայ բանահիւսութեան, բանաւոր եւ գրաւոր խօսքի զարգացման օրինաչափութիւններէն եւ տրամաբանութենէն, աւելի հակուած ենք խորհելու, թէ երգին հեղինակային սկզբնական վիճակը կը ներկայացնէ բանաստեղծական անմշակ, անպաճոյճ յղացք մը, որ լայն տարածում գտնելով տեղէ տեղ, բերնէ բերան, ձեռագիրէ ձեռագիր անցնելով, ժողովրդական մշակման ենթարկուած է, եւ ժամանակի ընթացքին յղկուելով ու բիւրեղանալով, մեզի հասած է որպէս շքեղագոյն գոհար:

Մեզի հասած են «Կռունկ»ի բազմաթիւ ձեռագիր եւ տպագիր տարբերակներ ու փոփոխակներ: Այդ օրինակներէն իւրաքանչիւրը իր առանձնայատկութիւններով ճանաչողական որոշակի արժէք կը ներկայացնէ, քանի որ աննշան թուացող իւրաքանչիւր մանրուքն իսկ կրնայ նպաստել երգի ու անոր անցած ճանապարհի ուսումնասիրման:

Գիտական շրջանառութեան դնելով բնագիր այս օրինակը, կը հաւատանք, որ իւրաքանչիւր նոր բացայայտում կրնայ օգտակար դեր ունենալ «Կռունկ»ի պատմութեան համապարփակ ուսումնասիրութեան համար:

Կռունկ, ոսկի՞ց կուգաս, ծառան եմ ծայնիտ,
Կռունկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունի՞ս,
Մի՛ վագեր, երամին դուն թէզ կու հասնիս.
Կռունկ ոսկից կու...

Քանի որ ա՛խ կանեն, կու քակտի շունչըս
ու կելնա հոգիս,
Կռունկ, պահ մի կացի՛ր, ձայնիկդ ի հոգիս.

.....

10 Քեզ խապրիկ հարցնողին չես աներ տալապ,
Չայնիկըդ քաղցր կուգայ քան գջրի տօլապ,
Կռունկ, Պաղտատ իջնուս կամ քէ ի Հալապ.
Կռու...

15 Սրտերնիս կամեցաւ, ելաք գնացաք,
Զսուտ աստնվորիս տէրտերն իմացաք,
Աղուհացկեր մարդկանց կարօտ մնացաք.
Կռու...

20 Աստնվորիս քաներն կամաց-կամաց է,
Միքէ Աստուած լսէ, դովիքն ի բաց է
Ղարիպին սիրտն խոց, աջերն ի լաց է.
Կռու...

Աստուած, ի քէն խնդրեմ մուրվէք ու երամ
Ղարիպին սիրտն է ի խոց, ճիկարն է վերեմ,
Կերամ հացն է լեղի ու ջուրն է հարամ.
Կռունկ...

25 Հաւաստվ պատկեր եմ ներքես է ֆլխի,
Հոտուն այլ չեմ գարշեր կու թվի մուշկի,
Շատ հասրաթ մնացաք անկողնի, տօշկի
Կռունկ...

30 Ո՛չ ըզլուրըն գիտեմ, ո՛չ ըզկիրակին,
Զարկած է շանփուրըն, բռնած կրակին,
Խորիլս չեմ հոգար, քենէ կարօտ եմ:
.....

35 Սրտես չերթար հօգեկ, գարկած նետերըն
Գնամ եագիս ձգեմ ելամ գետերն,
Խղղելս չեմ հոգար, քենէ կարօտ եմ.
Կռունկ...

Պաղտատու գաս, կերթաս ի Մահրաթ
Թղթիլդ մի գրեր եմ, տամ քեզ ամանաթ,

Աստուած այլ բող վկայ լինի քո վերա.
Կռունկ...

40 Գրեմ ի մէջ թղթիս, թէ հոս մնացի,
Բացի սիրելիք ձեզանէ կարօտ մնացի
...
Կռունկ...

45 Այսօր դարիպութիւնն միակ միաւոր
Հոգով այլ եւ մարմնով եմ ես մեղաւոր,
Սուրբ Սարգիս օգնական՝ կապուտ ձիաւոր
Կռունկ...

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Պաղտասար Դպիր, *Տաղարանիկ Միրոյ եւ Կարօտանաց, Կ.Պոլիս, 1768*, նաեւ՝ *Կարապետ Կոստանեանց, Մկրտիչ Նազաչ եւ Իւր Տաղերը, Վաղարշապատ, 1808*, նաեւ՝ *Գարեգին Յովսէփեան, Փշրանքներ ժողովրդական Բանահիւսութիւնից, Թիֆլիս, 1812*, նաեւ՝ *Ասատուր Մնացականեան, Հայկական Միջնադարեան ժողովրդական Երգեր, Երեւան, Հայկ. ՍՍՏ Գիտութիւնների Ակադեմիա, 1956*, նաեւ՝ *Հայ ժողովրդական Պանդխտութեան Երգեր, պատրաստեց, ներածութիւնը եւ ծանօթագրութիւնները գրեց Մանիկ Մկրտչեան, Երեւան, Հայկական ՍՍՏ Գիտութիւնների Ակադեմիա, 1961*, նաեւ՝ *Շուշանիկ Նազարեան, Կառնիկ Երգը եւ Նրա Պատմութիւնը, Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1977*, եւն.:

² *Յուցակ Հայերէն Զեռագրաց Հայէպի Ս. Բառասուն Մանկունք Եկեղեցւոյ եւ Մասնաւորաց, կազմեց՝ Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան, Հատոր Ա., Երուսաղէմ, Սրբ. Յակոբ, 1935*, էջ 208-210:

³ *Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան, Պատմութիւն Հայէպի Հայոց, Հատոր Գ., Փարիզ, 1950*:

⁴ *Նազարեան, էջ 66-68*: Հեղինակը ընդհանուր գիծերով քննութեան առնելով «Կռունկ»ի բնօրրանի հարցը, կը նշէ, որ Ժ. դարու երկրորդ կէսին «Կռունկ» երգը տարածուած եղած է Պոլսոյ, Բուլթանիոյ, Ազրիանուպոլսոյ, Շապին-Գարահիսարի, Հայէպի եւ Երուսաղէմի մէջ, նկատելով որ «Հայաբնակ ամէն մի վայր, ամէն մի գաթօճախ իրաւամբ կարող էր լինել «Կռունկ»ի հայրենիքը», այսուհանդերձ, Նազարեան «Կռունկ»ի ակունքները կը փնտռէ Պոլսոյ մէջ:

⁵ *Հայ Միջնադարեան Պանդխտութեան Տաղեր (XV-XVIII դդ.), քննական բնագրերը, առաջարանը եւ ծանօթագրութիւնները Մանիկ Մկրտչեանի, Երեւան, 1979*:

⁶ *Յուցակ Հայերէն Զեռագրաց Հայէպի, Հտոր. Բ., Հայէպ, 1936*, էջ 384: Թէեւ Յովհաննէս Հայէպցին «Ճօնկ» կոչուող սոյն Տաղարանը ընդօրինակած է Երուսաղէմի մէջ, սակայն որոշ հիմք ունինք ենթադրելու, որ հօն տեղ գտած տաղերուն մեծ մասը նախապէս Հայէպ ընդօրինակուած է:

Պահպանուած յիշատակարաններու համաձայն Յովհաննէս Հայէպցի երկար տարիներ (1633-1677), ապրած է ծննդավայրին մէջ, ուր քահանայ ձեռնադրուած է 1664ին: 1677ին անցած է Երուսաղէմ եւ դարձած է Ս. Յակոբայ միաբան, ուր 1679ին ընդօրինակած է յիշեալ Տաղարանը: Նկատի առնելով, որ միջնադարեան ժողովրդական եւ

Հեղինակային տաղերու շարքին Յովհաննէս Հալէպցի իր օրինակած Տաղարանին մէջ ամփոփած է դարձեալ Հալէպցի, իր ժամանակակից Սարգիս Հալէպցիի (Սիգազան) տաղերը, ինչպէս նաև իր շարք մը ինքնակենսագրական բնոյթի բանաստեղծութիւնները, որոնք դատելով բովանդակութենէն՝ աւելի վաղ գրուած են (Յովհաննէս Հալէպցի ամուսնացած է երիտասարդ տարիքին եւ շուտով այրիացած: Սիրելի կնոջ վաղաժամ մահը մեծ ազդեցութիւն թողած է իր բանաստեղծութեան վրայ), բնաւ բացառուած չէ, որ «Կոռնկ»ի այս բնագիրը Հալէպի ճամբով հասած է Երուսաղէմ: Սոյն ձեռագիրը, որ ժամանակ մը եղած է Արտաւազդ Արք-ի տրամադրութեան տակ, սեփականութիւնը եղած է Հալէպահայ Սեթեան ընտանիքին: Զկրցանք պարզել ձեռագիրին այժմու վայրը:

⁷ Յուլցակ Հայերէն Ձեռագրաց Հալէպի, հատոր Բ., էջ 384:

⁸ Մնացականեան, էջ 257:

⁹ Հայ Միջնադարեան Պանդխտութեան Տաղեր (XV-XVIII դ.դ.), էջ 89-91:

¹⁰ «Տաղ Ղարիպի» կը համապատասխանէ Երեւանի Մատենադարանի թիւ 7316 ձեռագրին (էջ 15բ-16ա, ժամանակ՝ ԺԹ- դար) եւ երգին ամենաառաջին հրատարակութեան՝ 1740ին տպագրուած օրինակին, որ եւ կը հանդիսանայ Հայ Միջնադարեան Ժողովրդական Երգեր Ժողովածուի օրինակը:

¹¹ Նագարեան, էջ 26-27:

AN UNPUBLISHED COPY OF "GROONG", THE SONG OF SONGS OF MIGRATION
(Summary)

VARTY KESHISHIAN

The author brings to the limelight an unpublished copy of "Groong", found in a manuscript of the 17th century and preserved within the Armenian manuscript collection of Aleppo. The copy has 12 verses and 46 lines and is one of the oldest copies/versions of the song.

So far it is not clear where and when "Groong" came to life or who wrote it. Furthermore, the first version has not been found yet. Obviously it was written during the 16th-17th centuries, because we come across copies of the song in manuscripts of the 17th century.

The author highlights the differences between this copy and the matrix version. Also, based on new findings and publications, she corrects a number of misinterpretations and conclusions drawn by Archb. Ardavazt Surmeyan, including the date and original location of the manuscript, its scripter, etc., and speculates on certain aspects of the song.

After analyzing the content of the song, the author notes that it must have been written in a foreign land, by a migrant who suffered living in an alien country, far from his/her homeland. Keshishian wonders if Aleppo could not be the original birthplace of the song and underpins her hypothesis with a number of linguistic, historical and factual arguments including the very fact that Aleppo is mentioned in the song.